

EVANGYÉLIOMI PROTESTÁNS LAP.

Megjelen minden héten egyszer pénteken egy iven. — **Előfizetési ár** egy évre 6 frt, félévre 3 frt negyedévre 1 frt 50 kr. — **Hirdetések** díja száz szóig 1 frt, kétszáz szóig 2 frt, a másodszori hirdetésnél 100 szóig 80 kr. 3-iknál 70 kr. bélyegdíj 30 kr; csakis egyház és tanodát érdeklő hirdetések fogadtatnak el. A lapot érdeklő mindennemű **közlemények** a szerkesztőhöz — Fűvészkert-utca, 1078. sz. a. intézendők.

Némely korszerű kérdések szellőztetése.

(2-ik folytatás.)

Bátran és felemelt fővel kérdezzük hát, hol van az a tudomány, a tudományoknak azon vívmánya, a melylyel összeütközünk akkor, ha a csodákat lehetségeseknek tartjuk? Sehol. A modernesek minduntalan hivatkoznak valami ilyenre, szeretvén magukat s álláspontjukat a tudomány nimbusával körülveve szemléltetni; de nem képesek ilyent mutatni fel. Ők csak a mai köztapasztalatra utalnak, azt állítván hogy ez bizonyosságot tesz arról, hogy minden a változhatatlan természeti törvények szerint jön létre, csoda nem történik; és ha ma nem történik, esztelenség azt hinni, hogy valaha történhetett. De vajjon a tapasztalat valósággal biztosít-e minket arról, hogy korunkban minden a változhatatlan természeti erők által jön létre? Egyáltalában nem. Mert mellőzve azon tekintetet, hogy a mi tapasztalatunk nem is terjed ki minden eseményre, mi a tapasztalatunk alatti eseményt nem tudjuk voltaképen kiismerni. Mert mi annak csak legközelebbi okát tudjuk kinyomozni. Ellenben ha a létrehozó oknak okait, s ezeknek ismét okait, s így felebb menve nyomozzuk, ha azt akarjuk tudni, hogy a tapasztalatunk alatti esemény körülményeinek egyes mozzanatai mikor, miképen kezdettek alakulni, és mi folyt arra bé, hogy az esemény épen a megtörténés perczében jöjjön létre, ezen nyomozódás körül már elhal a mi értelmünk. Azt tudjuk, hogy miképen jó létre az eső. De hogy mi felsőb okok folynak arra bé, mi ezélből, és munkálkodásokban mi rendet tartva, hogy az eső épen akkor álljon elő, a midőn elő áll és oly mértékben, a milyenben elő áll, hogy miképen alakulnak az okok és körülmények úgy, hogy egyik év esősebb mint a másik: e kérdésekre nem tudunk megfelelni. Előttünk áll egy nagy ember, a ki lángeszével messze körben irányadó, nyomozzuk, miként állhatott az elő, látjuk hogy szülei egyszerűek, talán együgyűeknek is megjárják. Miképen állhatott az elő, holott az öntudat nélküli természet nem csinál ugrást munkálkodásában?

Igy állván a dolog, bizvást állíthatjuk, hogy az ember ha erőhatalommal eláztatni nem akarja magát, kénytelen bevallani, hogy a mi tapasztalatunk nem csak szűk, de nem is biztos, még pedig egyáltalában nem biztos arra nézve, hogy arra mint alapra állván elmondhassuk, hogy ma minden a változhatatlan természeti erők által jön létre. Mert mi nem tudjuk, hogy a körülmények egyes mozzanatainak végszájai nincsenek-e egy felsőbb hatalom kezében, mely a természetieknek látszó erőköt is, a természet rendes folyásába benyúlva s eképen általunk ugynevezett természetfeletti módon hozza létre. Mert abból még, hogy természetinek látszik az erő, nem következik szükségesképen, hogy az egy felsőbb kéz mozgatója nélkül is előjött volna, hiszen az isteni bölcseségről is feltehetjük azt, hogy természet-szerű események létrehozása végett természetfeletti uton is természetszerű erőköt alkalmaz. Igaz, hogy azon események, melyek korunkban a természetben előttünk lefolynak, akár a természet rendes folyása szerint, akár az Istenség beavatkozása nyomán jöjjenek létre, nem oly feltűnők és megkapók, mint például azon csodák, melyek az evangyéliomok lapjain fel vannak jegyezve. De vajjon nem lehet-e Istent a mennyei atyát az emberhez e földi atyához hasonlítani, és azt hinnünk és állítani, hogy miképen az ember a maga gyermekét, kit mint csecsemőt karjai közé vett, később mint még ingadozva járó karon fogva vezetett, mint már felserdültet, megerősödöttet saját lábain hagyja járni: úgy a bölcs Isten, miután már magát és a maga akaratját kijelentette, a Krisztusban pedig mindent megadott az embereknek, a mi csak azoknak vallási tekintetben való felvilágosulására, erkölcsi tökélyesbülésre, és az üdv megszerezhetésére nézve szükséges, többé nem kíván láttatni az emberekkel oly rendkívüli eseményeket, a minőket látatott volt ama hajdani korban a maga megismertetése, főképen pedig a Krisztusban való hitnek felgerjedése és gyors terjedése érdekében?

Ha mint a modernesek akarnák, a csodák lehetsége ellenében, tudomány a mi tapasztalatunk: a modernes kénytelen bevallani, hogy ez a tudomány páratlan a maga nemében. Az ember azt állítja, hogy a természetben, ta-

paszthatatunk szerint, minden a változhatatlan örök természeti erők által jön létre. Ezt csak akkor állíthatja helyesen az ember, ha ismeri a természeti erők és ezek munkásságainak törvényeit. De ha már ismeri azokat, honnan van, hogy nem tudja évtizedekkel előre megmondani, hogy ez s ez esztendő milyen lesz, esős-e, inkább száraz-e, bőség lesz-e akkor, vagy szűk termés, lesz-e döghalál, lesznek-e benne nagy szélvészek? stb. Hiszen ha ismeri az ember a természeti erők és azok munkásságainak törvényeit, akkor épen úgy és oly biztosan kiismerheti már előre a természet folyását, mely változhatatlan törvények szerint jár le, mint a nap és a hold fogyatkozásait ki tudja előre számítani. Ugyde most nem képes amazokra. Nem határozott bizonyosság-e az arról, hogy az ember csak dicsekszik azzal, hogy ismeri azokat, valósággal pedig nem ismeri. Nincs itt tudomány, hanem sokkal inkább tudatlanság. S hát erre kevélyek ellenünkben a modernesek?

Midőn a modernes azon állítását, hogy, ha a természetben akármely csekély esemény is nem a természeti erők által jönne létre, a miatt az egész világrend megzavartatnék, azzal igazolja, hogy a természetben minden a változhatatlan örök törvények szerint áll elő; másfelől azt az állítását, hogy a természetben minden a változhatatlan törvények szerint áll elő, a köztapasztalatra mint igazoló tudatra basirozza: akkor az úgynevezett circulus vitiosusban kereng, ezt amazzal, amazzal pedig ezzel igazolván. Az ily mutogatást bizony nem tarthatjuk tudományszerűnek. Emelje kétségbehozhatatlan biztosságra előbb az egyiket s csak akkor erősítse azzal a másikat. Most erre nem képes. Mivel dicsekedhetik hát?

Nem állunk tehát a tudományok vívmányával összeütközésben, midőn a csodákat lehetségeseknek állítjuk. Összeütközésben csak úgy állunk, ha valakinek tetszik azt, a mi merő bizonytalanság exact bizonyosságnak, azt a mi pusztá tapogatózás biztos tudatnak keresztelni. De helyes és a tudomány embereihez illő-e ez? Vajjon az emberi ész észszerűleg munkálkodik-e akkor, midőn az ember biztos öntudatával és erkölcsi érzelmével s ekép magával az erkölcsiség érdekével is összeütközésben lévő pantheismusra és materialismusra, vagy a képtelenségre vihető rationalismusra hajlik, csak hogy ne kelljen a vallás terén természetfelettit ismerni el, és a keresztyén vallásnak a természetfelettre fektetett hitrendszerét meg lehessen támadni?

Az ember, ha valamely ellentétes irány miatt elfogulttá nem lett, kénytelen bevallani, hogy az emberi észnek ma is követelménye épen úgy, mint háromszáz évvel ezelőtt volt, az, hogy a világot mint okozatot különböztessük meg Istentől az előállító októl, és az Istent személyesnek, minden tökélyekkel bíró valóságnak, annál fogva, olyannak tartjuk, a ki valamint absolut hatalom, és absolut akarat volt míg még meg nem teremtette a világot, úgy ma is az,

ma is munkálkodó, élő Isten, munkálkodik pedig az eleve megalkotott természeti erők mellett újabb-újabb erőket is hozva mozgásba a maga bölcs céljai szerint. Már ezen tekintet szerint meg van adva a csodák lehetsége.

Elismerem, sőt állítom is, miszerint azzal, hogy a csodák lehetsége meg van adva, semmi bizonyosság sincs még adva arra nézve, hogy az evangyéliomban feljegyzett csoda események megtörténtek. De erre nézve tekintetbe kell vennünk a következőket. Palaestinában a Krisztusban hívők ellen a Krisztus megfeszítettése után csakhamar terhes üldöztetés tört ki. Ennek okát egyáltalában nem találhatjuk fel abban, hogy a Krisztusban hívők túlbuzgók voltak az erkölcsiség utáni törekvésben, hanem épen abban, a mi rólok fel van jegyezve, t. i. hogy ők azt hitték, és azon hitet terjesztették, hogy a megfeszített, de a halálból harmadnapra feltámadott názárethbeli Jézus a Krisztus, ő az élő Isten Fia, valóságos Isten.*) De vajjon mikép állott elő köztök ez a hit. Tudjuk, hogy az apostolok a Krisztus megfeszítettésekor félénken szétmentek, maga a legbátrabb tanítvány Péter is megtagadta mesterét. — Mi okozta hát, hogy a megfélemlettek, csakhamar azután nekibátorodtak, gúnynyal, tömlöczcel, halállal daczolva hirdették, hogy Jézus a Krisztus? — Ezt alig lehet másból kimagyarázni, mint abból, hogy a Jézus Krisztus valósággal föltámadott,

*) Hogy az első keresztyének, már az első nemzedékből is hitték azt, hogy a Jézus Krisztus Isten: kitetszik a következőkből. Pál apostol Gal. II. 6. 9.-ben azt állítja, hogy az oszlop apostolok, Jakab, Péter és János, a jeruzsálemi gyűlésben, nem csak hogy semmit sem adtak az ő részletesen előadott tanához, sőt inkább jobb kéz adásával elismerték őt apostoltársuknak. Már mivel egyáltalában semmi körülmény sem áll előttünk, mely arra mutatna, hogy amaz elismerés erőszakoltatásból származott, az elismerést őszintének kell tartanunk. Fel sem lehet pedig tennünk, hogy a Krisztus legbizodalmasabb tanítványai elismeréseket nyilvánították volna Pál iránt, ha ez épen a Krisztus személyére nézve nem úgy értett és tanított volna, mint ők. Lássuk tehát, mit tanított Pál a Krisztus személyéről. — Erre nézve szándékosan mellőzöm a Pál azon leveleit, melyekben tüzetesebben tárgyal a Krisztus Istenségéről, melyek ellen, akár alaposan, akár nem, kifogást tettek a modernesek; és csak a korinthusiakhoz írt első levélre támaszkodom, mint a melyet a modernesek is a Pálénak ismernek el. I. Kor. X. 4 szerint a pusztában bujdosott izraeliták bujdosásuk alkalmával abból a lelki kösziklából ittak, mely a Krisztus. I. Kor. IV. 5 szerint az utolsó ítélet tartására eljövendő Krisztus a sötétség titkait világosságra fogja hozni, és a szívek tanácsait ki fogja jelenteni, azaz mint bíró fel fogja tární, kétségkívül a maga mindentudóságánál fogva az embereknek ezen földi életben elkövetett legtitkosabb cselekedeteit, sőt szívök gondolatait is. I. Korinth. VIII. 6. szerint a világ mindenség a Krisztus által van (ő általa teremtetett). Már a kit az apostol előre létezettnek, mindentudónak, és világteremtőnek jelez, azt kétségkívül Istennek tartotta. — Hogy bővebben nem szól a Krisztus istenségéről, onnan van, hogy a Korinthusiak közt nem hozatott az kétségbe. Másfelől abból, hogy a Krisztus istenségére mintegy önkénytelenül czéloz, biztosan következtethetjük e kettőt a) hogy az ő szíve telve volt azon hittel, hogy a Krisztus Isten; b) hogy a korinthusiak is azt hitték, fel sem lehetvén tenni, hogy oly olvasókhöz, kik nem tartották Istennek a Krisztust, oly részletes kivétel nélküli czélzásokban szóljon, melyeket olvasói meg sem értettek volna. — Ugyanezen eredményre jövünk a zsidókhöz írt levél megtekintéséből.

az apostoloknak és többeknek is megjelent az ő feltámadása után, a minthogy Pál apostol is I. Korinth. XV. 6-ban azt mondja, annak igazolása végett, hogy a Krisztus feltámadott, hogy a Krisztus feltámadása után ötszáznál több atyafinak megjelent, hogy ezen atyafiak többsége e levél írásakor még életben van. De hiába hirdettetett volna a Krisztus feltámadása, a Krisztusban való hit nem fogott volna mindamellett is oly gyorsan elterjedni, a mint történt, ha annak alapját maga a Krisztus az ő földi munkásságával illetőleg esodatételeivel még halála előtt meg nem vetette volna. Azok a kiknek a Krisztus hirdettetett, jobbra már régibb idő óta ismerték őt, vagy épen mint szemtanúkat, vagy csak hallás után; és most az a biztos tudósítás, hogy a Krisztus feltámadott, csak megerősítette bennök, a már régebben megalakult, de teljességig még nem fejlődött meggyőződést. Maga az a körülmény, hogy a Krisztust az ő földi munkássága közben egész sokaság szokta kíséreni, egyáltalában nem magyarázható ki egyedül az ő tanítása módjából és tudományának felsőleges voltából, mivel az ilyen iránt az alsóbb néposztály nem szokott nagyon érdeklődni, és ahhoz, a kitől magaviseletéért megdorgáltatik, nem szokott ragaszkodni. Azt, hogy a Krisztust tanítása közben sokszor egész sokaság kísérte, nem tulajdoníthatjuk egyébnek, mint annak, hogy ő nagy-

tése után. E levélről közmegegyezése az értelmezőknek az, hogy e levél még a Jeruzsálem elpusztulása előtt, oly irótól származott, ki Pállal értelem tekintetében a legszorosabb rokonságban állott, s talán épen ő tőle tanulta a keresztyén vallást, úgy hogy e levélben a Pál Krisztustana áll előttünk. Ugyde e levélben a Krisztus a világ urának, teremtőjének, fentartójának, az isteni felség fénymásának, az Isten személyisége kinyomatának mondatik (lásd I. Rész 2. és 3-ik verseit). De ez a levél más oldalról is nagyon érdekes ránk nézve. Mert ez a palaestinabeli keresztyénekhez íratott, és a mikről szól, úgy szól mint olyanokról, melyek a levél olvasóinak is hittárgyai; e szerint tehát az olvasók is Istennek hitték a Jézus Krisztust. De miképen jöttek ők ezen hitre? Pál nem foglalkozott köztök hithirdetéssel, bizonyosságot tesz erről Gal. I. 22, 23. A palaestinabeliek ama hitét nem lehet másra vinnünk, a fennmaradt történeti adatok után mint az oszlop apostolokra, illetőleg Péterre és Jánosra, kikről az apostolok cselekedeteiről irt könyv után tudjuk, hogy foglalkoztak Palaestinában a Krisztus hirdetésével. Így tehát a hirdetés eredményéből ítélve ezen oszlop apostolokról is azt mondhatjuk, hogy ők Istennek tartották a Krisztust. Ugyanezen eredményre jövünk, ha a János apostol műveit megtekintjük. Mindenki tudja, hogy a 4-ik evangyéliom kezdetén úgy van szó a Jézus Krisztusról, mint az Istennel a legszorosabb összeköttetésben állott örök Igéről, világteremtőről, Istentől. — De ha a modernesek e művet nem tartják a János apostolénak, hanem a mennyei jelenések könyvét tartják az övének, e könyv is bizonyosságot tesz arról, hogy szerző Istennek tartotta a Jézus Krisztust. Mert Jel. II. 23. szerint a Krisztus szívek és vesék vizsgálója. Az V-ik részben a mennyei lelkek épen úgy magasztalják a bárány Krisztust, a mint magasztalták előbb a IV-ik részben az Istent; XI. 15. szerint épen úgy ura a világnak a Krisztus, mint az Isten. E könyvről ma már minden értelmező úgy gondolkodik, hogy ez a Jeruzsálem elpusztulása előtt íratott. Ezek szerint azon eredményre jövünk, hogy a keresztyének közt, a keresztyénség legelső hazáiban, Palaestinában, Kis-Ázsiában, Görögországban Istennek tartották a Krisztust. Már a legelső keresztyén nemzedékben is. Ezt hirdették ő róla az apostolok.

szerű tetteivel, csodaműveivel, magával ragadta a sokaságot,*) s azon meggyőződést keltette fel abban, hogy ő több mint ember.

Ezeknek tekintetbe vétele után, ha előre azon meggyőződés nem vett erőt rajtunk, hogy a csoda nem lehetséges, s ekép a Krisztusra vonatkozó előadások is csak meseszerűek, oda vagyunk utalva, hogy a Krisztusról feljegyzetteket valószínűeknek tartsuk. Ezen valószínűség pedig egész a meggyőződés bizonyosságáig fokozódhatik bennünk, ha meggondoljuk, hogy az evangyéliomok hitelessége ellen a legelső keresztyének, miután azokkal megismerkedtek, semmi kétséget nem emeltek. És az evangyéliomok tartalma ellenében már még azon ok sem bir nyomatékkel, hogy azok a Krisztus halála után számos évtizedekkel irattak, a mikorra már a Krisztus egyszerű, minden csoda nélküli tettei az elfogult hívők által megcsodásíthatattak. Mert ha lehet is ilyent állítani a három első evangyéliomról, de nem lehet a negyedikről. Mert ennek szerzője, nyiltan úgy mutatja be magát mint az általa előadottaknak szemtanúját; és ezen evangyéliomról a szemtanútól lett iratás bélyegét a modern itészet minden erőködése mellett sem tudta letörölni. És még azon kérdés is folyvást előtérben áll a modernesek ellenében, mikép lehetett az, hogy a Krisztust egyebek közt maga az ő leg-

*) A prot. egyh. és isk. lap 1877. évi folyamának 1. számában Nagy Sándor ágyai ref. lelkész ur, miután az evangyéliomi csodáknak erkölcsi magyarázatát ajánlá, így szólott: „nem volt az csoda a Jézus idejében sem, és bizonyára nem is volt akkor a Jézus követői között egy lélek sem, a ki a Jézus tetteit természetfelettieknek tartotta volna. Az emberi roszakarat és tudatlanság tette Jézus némely tetteit csodásokká s így természetfelettiékké.“ N. S. ur úgy hiszem (azért használom e szót „hiszem“, mivel a világirodalomban való jártasságom után nem használhatom a „tudom“ szót) olyant mond, a mit eddigelé még senki sem mondott. Arról biztos vagyok, hogy Strausz maga egyáltalában nem írta alá az N. S. ur azon szavainak „a Jézus követői között egy lélek sem volt, a ki a Jézus tetteit természetfelettieknek tartotta volna.“ — Hiszen ha merő adomáknak és mythusoknak tartjuk is a Krisztus csodatetteire vonatkozó előadásokat, felmerül a kérdés, hogy állottak elő ezen adomák és mythusok? Ezeknek előállítását gondolni is képtelenség a nélkül a felfevés nélkül, hogy azok, a kik Krisztus tetteit látták, ezen tetteket csodáknak tekintették, akár csodák voltak azok, akár nem. A ki gondolkozni szeret, és nem akar pusztá ráfogásokon tengődni: az előtt az is nagyfontosságú kérdés a Nagy Sándor ur amaz állítása ellenében, hogy mi bírhatta rá a Krisztusban hívőket csakhamar a Krisztus megfeszítettése után arra, hogy a Krisztust Krisztusnak, Isten fiának, Istennek tekintsék, ha benne természetfelettit nem láthattak. Ha azokat, a kik csakhamar a Krisztus halála után, csodáknak tartották a Krisztus földi tetteit, legalább azok közül egyiket másikat, tudatlanoknak tartjuk: ez a vád úgy hiszem mind azokat sújtja, a kik a Krisztus halála után, az első keresztyén nemzedékben lettek hívőkké. Mert azok bizony nem a csodáktól iszonyodó modernesek gőzkörében éltek. Rá illik e vád a zsidókhöz irt levél szerzőjére, a ki miután levele II-ik része 3-ik versében előadta, hogy az úr által hirdettetni kezdett tudományt azok állították erős lábra, a kik az urtól hallották, azt mondja a 4-ik versben, hogy azoknak beszédéről bizonyosságot tett az Isten a jelek, a csodák, és sokféle erők, és a szentléleknek osztogatásai által lme ez a levélírő még Jeruzsálem elpusztulása előtt írja a levelet, oly olva-

kedvesebb tanítványa, mondhatni kebelbarátja, János apostol is Istennek tartotta, ha Krisztus csak pusztá ember volt, és a maga felséges voltának bebizonyítására csodákat nem mivelt, sem mellette nem történtek olyanok? Mert hogy János apostol Istennek hitte a Jézus Krisztust, arról meggyőződhetünk, akár a 4-ik evangyéliomból, akár a mennyei jelenések könyvéből. Mert a modernes itészek némelyikének azon eljárását, hogy mihelyt valami újszövetségi könyvben világosan tanítatik a Krisztus istensége, azt már épen ezért elítéli, illetőleg az apostolok utáni korszak termékének nyilvánítja, azon állítólagos okból, hogy az apostoli korszakban még nem tartatott Istennek a Krisz-

sóknak, kiknek egy része szemtanúja lehetett nemcsak az apostolok tetteinek, hanem a Krisztuséinak is; és ezeknek merészen olyant állítani, hogy Isten a Krisztus tudománya mellett csodákkal tett bizonyítást. Minő tudatlanság, sőt N. S. ur szerint minő roszakarat irathatta a fényes tehetségének közönségesen elismert levélíróval e tételt, az olyan olvasókhöz, kik saját tapasztalatuk után ítélhetek e tárgyról? Még inkább vádolhatja N. S. tudatlansággal és roszakarattal Pál apostolt, mint a ki mindennütt a merre járt-kelt azt a csodát hirdette, hogy a Krisztus feltámadott. Sőt ezt az apostolt már nagyon együgyűnek tarthatja N. S. ur, mint a ki, a mint már említettem, a korinthusbeliekhez írt első levelében azon erősítéssel tesz említést a Krisztus feltámadásáról, hogy azon ötszáznál több egyén közül, a kiknek a feltámadott Krisztus megjelent, sokan élnek még, és nem félt attól, hogy az olvasók majd kinyomozzák, hogy való-e ez vagy sem. Sőt Pál apostol már annyira vitte az együgyűséget, hogy a korinthusbeliekhez írt 2-ik levelében, melyet negyedfél év mulva írt azután, hogy a megalapított korinthusi egyházat elhagyta, azt írta XII. 12-ben, hogy az ő apostolsága az olvasók közt bebizonyított, sok csodák, jelek és erők által, még pedig ezt azokkal szemben mondta, a kik hajlandók voltak az ő igazi apostolságát tagadni, és nem félt attól, hogy az olvasók majd felhasználják ezen állítását, szemébe mondják, hogy hazudik. — Lehet hogy tudatlanok voltak Pál is, a zsidókhöz írt levél szerzője is, és mások is számosan. De hogy roszakaratuak mennyiben voltak, az már egészen kérdés alatt áll. Tehát csakolyan roszakarat eredménye az, hogy az evangyéliomokban oly dolgok említettnek a Krisztusról, melyek valóságos csodák? De hát maga a Krisztus kinek roszakaratából jött azon meggyőződésre és állításra, hogy ő egy az atyával, és volt, minekelőtte Ábrahám volt, hogy az Istent olyannak tartsa, a ki meghallgatja a hozzá intézett könyörgéseket. Hiszen ezen gondolkozás is azon a feltevésen alapul, hogy a csodák lehetségesek. És én azt kérdelem N. S. urtól, hogy ha a Jézus Krisztus nem értünk halt meg, bűneink büntetését hordozván el, mit cselekedett ő akkor, a miért N. S. ur annyira magasztalja. A Jézus nem volt művész, sem politikus, se hódoltató fejedelem, se nagy tehetségű író: egyedül csak tanító volt. Már ha a Krisztus evangyéliomából, modernes szellemben mind elítéljük és megvetjük azt, a mit a csodák lehetlenségének elve mellett nem helyeselhetünk, mi marad abból, a mivel az a N. S. ur magasztalását megérdemli. Hiszen annak történeti tartalma a modernesek szerint mese, hittani tartalma az emberi ész kezdetleges bölcselkedésének szüleménye, és a supranaturalisticus irányt babonásnak kiáltók értelmében, maga a Jézus Krisztus is csak együgyű babonás teremtmény, ki azt hitte, hogy az Isten ma is munkálkodó élő Isten. De még erkölcsi tartalma is az evangyéliomnak, csak felében barmadában teljesíthető a modernes felfogása szerint. Egy ilyen evangyéliom szüli hát azt a nagy világosságot? De ama két példából teljes biztossággal meggyőződhetik N. S. ur a felől, hogy a Krisztus korabeliek és a következő nemzedékeliek nem hitték a mai rationalistákkal azt, hogy az Isten a világ megteremtésével megszűnt Istenként létezni. — Nagy Sán-

tus, nem ismerhetjük el eltogulatlanok, s a tudományosság követelményével összhangzásban lévőnek.

(Folyt. köv.)

M e n y h á r t J á n o s.

A vidéki középtanodákról.

(Vége.)

Mi ez átalakítást úgy vélnők kivihetőnek s az önkormányzat elvével összeegyeztethetőnek, ha a tanárok erkölcsi élete feletti ellenőrzés joga továbbra is megmaradván a fentartó presbyteriumok kezében, a tanárok működésére való felügyelet egy szűkebb körű, lehetőleg szakértő

dor ur azt is állítja, hogy az emberi roszakarat és tudatlanság azért tette a Jézus némely tetteit csodásokká, mert azt, a mit az evangyelisták leírtak, szó szerint fogták fel és betűszerint értelmezték. Ime e szavakkal már még a modernesek is tudatlanoknak és roszakaratuaknak kiáltanak. Mert ha N. S. urnak tetszenék bejárni a világ minden egyetemét, és megkérdezni a modernes exegetákat, majd megtapasztalni, hogy azok is egytől egyig sinlenek ama kiírt szavakkal jelzett tudatlanságban és roszakaratban. Mert bizony a szakértő exegeták azt hiszik, hogy a szent író szavait csak az értelmezi helyesen, a ki azokból azt az értelmet veszi ki és mutatja fel, a melyet azokban a szent író ki akart fejezni. Ugyde, ha talán akad is még valaki más e világon olyan gondolkodású, mint N. S. ur, de legalább az exegeták mind úgy értenek tudtom szerint, hogy az evangyéliomokban a szent írók, betűszerinti értelemben vett csodákat akartak közölni. Már tehát a szakértő exegeták csakis olyanokat mutathatnak fel a szent írók szavaiból. Mikor tehát mi azt a mi az evangyéliomban Á-ként áll előttünk, Á-nak olvassuk, és Á-nak mutatjuk fel, nem pedig B-nek: akkor mi N. S. ur szerint nem csak tudatlanok vagyunk, de még roszakaratuak is! Valóban alapos ítélet! Na de arra is példát mutatott N. S. ur, hogy milyen a tudományos biblia értelmezés. Ő t. i. a Krisztus világmegváltó munkáját az evangyéliom hatásában helyezteti; pedig látja a Krisztus tanításából, a Pál apostol több egyes teteleiből, és a zsidókhöz írt levél kivételéből, hogy az újszövetségi szent irat szerint a Krisztus váltságmunkája az ő engesztelő áldozatában állott. Azt is mondja N. S. ur, hogy Krisztust világboldogító cselekedetei és eszméi tették Isten fiává, mit azzal erősít, hogy mi is Isten fiai vagyunk; már tehát ha mi nem csodatetteink által vagyunk Isten fiai, akkor Krisztus sem. Ezt beszéli, némileg más szavakkal N. S. ur (még csak nem is gondolva arra, hogy az orthodoxok szerint sem csodatettei tették Krisztust Isten fiává), holott előtte áll Ján. I. 14, mely hely szerint Krisztus Istennek egy szülött fia, azt pedig tudjuk, hogy a hol egy szülött van, ott nincs több szülött, a miből megtudhatta volna N. S. ur, hogy mi nem oly értelemben vagyunk az Isten fiai, a minőben a Krisztus, és ha tetszenék N. S. urnak az újszövetségben gonddal olvasgatni, láthatná, hogy mi csak a Jézus Krisztus által fogadtattunk Isten fiaivá, azaz ő engesztelte meg hozzánk az Istent, és a mi istenfiuságunk csak abban áll, hogy most már oly jó hozzánk az Isten, mint az atya a maga szeretett fiaihoz. Ime N. S. ur mindezeket látja, és mégis mind a világ-megváltásnak, mind az istenfiuságnak miben állását másképp értelmezi. Az ily értelmezést tudományosnak igenis lehet tartani annyiban, hogy az elcsavarás tudománya van mellette alkalmazva; — de jóakaratonak bizony nem, mivel a ki azt a mi Á-ként áll előtte, B-nek olvassa, még pedig egyenesen oly czélból, hogy a szent iratból azzal merőben ellenkező értelmet mutathasson fel. — azt mindennek lehet inkább tartani, mint jóakaratonak. — De mire való annak a kezében a szent irat, a ki ahhoz magát teljességgel nem akarja tartani?

„középiszkolai választmány“-ra bizatnék, mely szerves összeköttetésben állana egy „központi tanügyi bizottság“-gal oly módon, hogy e helyi isk. választmányokból egy tanár és egy laikus rendes tagjai lennének a központi tanügyi bizottságnak s ennek gyűlésein mindenkor képviselnék az illető tanintézetet; s viszont a tanügyi bizottság szakértői közül a szuperintendia nevezze ki egyes „járási főigazgatókat“, kiknek kötelessége lenne a járásbeli vidéki középtanodákat évenként legalább 2-szer meglátogatni, ilyenkor, egyrészt az isk. választmány gyűléseiben elnökösködni, az isk. választmány jegyzőkönyveiből a tanintézet kormányzatával s anyagi helyzetével megismerkedni; másrészt a tanárok eljárását megítélni, a tanárkari jegyzőkönyvekből a tanintézet szellemi kezeléséről tüzetes tudomást szerezni s általában beható tanulmányozás után tapasztalatokat szerezve azokról jelentés alakjában a központi tanügyi bizottság előtt számolni. Továbbá, ha valamely fontosabb mozzanat kerül felszínre egyik vagy másik tanintézetnél, ilyenkor az ügyet eldöntő gyűlésen jelen lenni, hogy elfogulatlan szakértő véleménye diadalra jutni segítse a szent ügyet, s megakadályozza a szarvas hibák elkövetését. — Szerfelett fontosnak látnánk a járási főigazgatók ezen jogát s kötelességét; mert számtalan eset merül fel, hogy a lelkészek s más szakértők, gyakran magukra hagyatva, támogatást senkitől nem remélhetve, vérző szívvél bár, de mégis porba omolni engedik a legszentebb eszméket is, nem tehetvén ki magokat azok érdekében, mert különben könnyen elveszithetik hűségüket és bizalmát.

A központi tanügyi bizottság aztán a főigazgatók jelentése folytán intézkednék a tapasztalt hiányok pótlásáról, kalauzolná a járatlanokat, támogatná a gyengéket, feddené a közönyöseket vagy hibásakat, buzdítaná, bátorítaná a törekvőket, a haladást mutató tények megdicsérése, erkölcsi megjutalmazása által erőt, kitartást öntene a tanügyi bizottság vidéki tagjaiba, erkölcsileg támogatná őket, hogy lelkesedve küzdhessenek saját körükben a közjó érdekében. Ezenkívül működéséről minden évben részletes jelentést adna ki, melynek egy-egy nyomtatott példánya megküldetvén a vidéki iskolai választmányoknak, ezek mindig alapos tudomással bírnának az egyházkerület tanügyi állásáról s figyelemmel kísérhetnék ennek fejlődését. Így a vidék önkormányzati szerves összeköttetésben állván a központtal, vállvetve emelnék a középtanodai tanügyet a virágzás felé, s tényekkel bizonyítanánk be a vidéki gymnasiumirtók előtt, hogy tudunk is, akarunk is életképesek lenni; így nem félhetünk, hogy a versenytérről leszorulunk.

Másik forrása számos bajainknak szegénységünk. E forrást buzgó, bő vízzel ellátni sokkal nagyobb feladat, mint a szervezet javítása. Azonban kislelkűek lennénk, ha kétségbeesve feladnánk a reményt, hogy e bajon is segíthetünk valaha; él még népünk keblében az őskortól hagyománykép átmaradt áldozatkészség, csak fel kell azt szendergéséből ébreszteni, s a kedvező pillanatot megragadva, jól kell felhasználni.

Szegénységünk abban nyilvánul, hogy nem lévén elegendő jövedelemforrásaink, nemcsak hogy a törvényjavaslat kívánalmait szerint nem tudjuk ellátni tanintézeteinket; de még a legszükségesebbekre is alig telik. Jövedelemforrásokat kell tehát nyitni, hogy a növekvő kívánalmakat ki lehessen elégíteni. Arra nézve, hogy a szükséges alapokat megteremthessük, mindenekelőtt a kormányval kell tisztába jönnünk, mert mindaddig, míg kormány és szuperintendia egymással szemközt állanak

a tanügy terén, a szűkkeblűség mindenkor felhasználja az egyetlenkedést, hogy a zavarosban halászhatson.

Erre nézve szuperintendenciánknak behatólag foglalkoznia kellene azon kérdéssel, hogy a mi körülményeink között — 6 osztályú elemi iskolák mellett — a polg. és felsőbb népiskolák-e az előnyösebbek vagy a középtanodák? s e kérdést az utóbbiak előnyére eldöntve s a kormány előtt bebizonyítva oda hatni, hogy a közoktatási miniszter, a ki ép annyira minisztere a középtanodai ügynek mint a népiskolainak, változtassa meg a népiskolai oktatásról szóló 1868. XXXVIII. t. cz.-hez csatolt miniszteri rendeletnek a megyei tanfelügyelőket illető 17. §-át, mely így hangzik: „Oly népes és vagyonos községekben, melyek gymnasium név alatt már most is tartanak fenn felsőbb népiskolát helyettesítő tanintézeteket: hasson oda (t. i. a tanfelügyelő), hogy ezek mostani irányokat megváltoztatván, a lakosság többségének hasznára vagy polg. vagy felsőbb népiskolákká alakíttassanak át.“ Ha a tanfelügyelő ez utasítás szellemében működik, a hogy működnie is kell, ha lelkiismeretesen akar előírt kötelmeinek megfelelni; akkor a nép nagyon könnyen félrevezetethetik, mert hiszen épen az ő érdekeit hangoztatják előtte; holott pedig, mint fentebb kimutatni megkísérlénk, nálunk a népek épen nem érdeke a polgári iskola, míg a középtanoda valódi életérdek emeltyűje. De nem csak a nép, mely testületileg (mint község vagy birtokosság) adakozni többnyire szűkmarku, nem csak a nép talál támpontot hogy megtagadja, egyelőtte jótékonyabbnak feltüntetett intézet szükségére hivatkozva, a gymnasiumok jövedelemforrásainak gyarapítását, hanem a modernekek működése következtében elszédített azon intelligens, de nagyjából nihilista csoport is, mely a miniszteri utasításra hivatkozva, a gymnasiumokat fentartó egyházaktól elvon, megtagad minden gyámolítást, mely nem akarja beismereni, hogy a mi egyházunk papjai nem hierarchia; mely a vallás és papság iránti gyűlöletből nem akarja a papokat gyámolítani még az esetben sem, ha az egyház a legszentebb czélt irta is lobogójára; fél ez a csoport esz közöket szerezni a papságnak, mert attól tart, hogy „egy-egy fegyver lesz mindenik a butító rendszer kezében s egy-egy bilincs lelki szabadsága leigázására;“ holott pedig nekünk kötelességünk „e világ világosságai lenni“, és „állítani magunkat azok világosságoknak, kik a sötétségben vannak; s ép azok, kik ellenünk elvakult gyűlöletből elkéseredetten küzdenek azokra áll, hogy „a ki azt mondja, hogy ő világosságban vagyons és az ő atyafiát győzőli, mind ez ideig sötétségben vagyons.“

Ha egyszer a kormányt meg tudtuk győzni szándokaink tisztaságáról s az belátja, hogy adott körülményeink között fontossággal csak a középtanodák bírnak; minthogy az ország mostani zilált pénzügyi viszonyai a reményt sem engedik meg, hogy a kormány áldozatot hozhasson a magyarság érdekében: nagyon észszerű leend azt tennie, hogy nem nehezíti meg a közművelődés csatornáinak megnyitását, sőt erkölcsi támogatásával segíti azokat, kik az ő tisztét átvéve, középtanodákat igyekeznek fentartani s utasítani fogja alantass közegeit, hogy az egyházkerületek tanügyi szakférfiaival együttesen működjenek az új jövedelemforrások teremtésén. Annyival is inkább érdekében lenne pedig ezt tenni a kormánynak, mert a hol középtanodák vannak, ott a polg. oktatás igen czélszerűen eszközölhető oly módon, hogy, kik polg. tanulók akarnak lenni, felmentetvén a latin nyelv tanulása alól, az így üresen maradt órákon hallgathatják az V. és VI. el. osztályokban a gazdaság-, kertészeti- és jogtanból az

előadásokat. Így a közművelődés előmozdítván, a nagy magyar alföldön, a magyarság tulajdonképi hazájában, növekszik az országban a magyar értelmiség, pedig köztudomás és közhit szerint addig tarthatjuk fenn a nemzetiségek közt a vezérszerpet, míg értelmi fölényben mi leszünk.

Ha már a középtanodák előnyeit indokolva s az azok fentartására irányult buzgalmat egyházkerületünk egyházi, világi és szakfőnökei által hön felkarolva s a kormány jóakaratu buzgalma által támogatva látandja népünk: erős meggyőződés él keblünkben, hogy közvetlenül a maga, közvetve az egész magyarság érdekében meghozni áldozatát a középtanodákra legnagyobb örömeinek és dicsekedésének tekintendi.

De ha e tekintetben táplált reményünk hiu ábrándnak bizonyulna be; ha a legönzetlenebb és kitartóbb törekvést siker nem koronázná, és az egyes középtanodákat a meglevő alakban nem lennének képesek az illető községek s egyházak fentartani: még akkor véleményünk szerint nem szabad feladni azokat. Ha a helyi szűklátkörűség nem lenne képes belátni a helyi középtanodák közvetlen és közvetett előnyeit; ha a szűkkeblűség és egoismus elbuktatná otthon a szent ügyet: akkor elő kell állani az egyházmegye és kerület közgyűléseinek, mint a valódi értelmiség összegének, s meggyőződve a fontos hivatásról, mi a középtanodáknak ugy nemzeti, mint egyházi szempontból sajátjuk, védő szárnyaik s tényleges gyámolításuk alá kell venni a legérdemesebbeket, s melyeknek legkevesebb támogatásra leend szükségök. Az egyházkerület utasíthatna minden traktust, hogy a kebelbeli gyámolításra szorult középtanodát, vagy ha több van, azok közül a célnak leginkább megfelelő gyámolítsa, istápolja; ha pedig olyan is volna, mely missziószzerű hivatással bír, azt saját maga az egyházkerület ne csak erkölcsileg, hanem hathatós anyagi eszközökkel is. Ha azonban még így sem lennének képesek elég alapot teremteni, hogy gymnasiumainkat a meglevő osztályszámmal fentarthassuk: meg kell mentenünk a mit lehet s mint utolsó eszközhöz a redukáláshoz kell folyamodni a 6 osztályu tanintézetnél s a két felső osztály eltörlése után algynasiumokat vagy alreáltanodákat kell alakítani azokból; a hol pedig még az algynasium fentartása sem sikerülne — a mi szegénységi bizonyítvány lenne — csekély véleményünk szerint még ott sem szabad az egyházkerület és kormányának megengedni, annyival kevésbé sürgetni a gymn. alapnak polgári vagy felsőbb néptanodai célra fordítását. Ha a gymnasialis alap minden tisztességes eszköz megkísértése után sem egészíthető ki: az minden kétségen kívül a középosztály indifferenciája vagy erőtlenségének számítható be oly gazdag helyeken, mint Makó, Békés, M.-Tur, Szalonta, Karczag, H.-Böszörmény, Nánás és Kisujszállás. A gymnasialis alapokat tehát legutolsó esetben e még most leszavazható, erőtelen intelligencia gyarapítására kell fordítani; alapítványokat kell azokból tenni „tanulmányaikat középtanodában folytató tanulók“ részére, hogy így a közértelmiség növekedése előmozdittassék. Ha aztán egyszer a középosztály megerősödik, majd egy szerencsétlen korban bizonyára ki fogja terjeszteni figyelmét a középtanodákra is, s a most megcsontított vagy megszüntetett tanintézeteket helyre fogja állítani.

Ezekben foglaltam össze azokat, miket jónak láttam ez alkalommal elmondani a középtanodákat illetőleg. Sok van még, mit szerettem volna megemlíteni, vagy legalább is bővebben kifejteni; de így is hosszadalmas voltam. S most midőn bezárom soraimat, bocsánatot kérve Szerkesztő urtól, hogy becses lapjá-

ban ennyi tért vettem igénybe, óhajtom, hogy, miként Juno lúd-jainak vészkiáltása megmentette a kapitóliumot, úgy szerény felszólalásom ébreszsze fel tanintézeteink megmentésére az őrhelyemet.

G y ö r i L a j o s,
tanár.

KÜLFÖLDI KÖNYVÉSZET.

Histoire Generale des Hongrois. Irta Sayous Ede, 2 köt. Páris, 1877. A régi s ki nem elégitő Sacy-féle művön kívül ez az egyetlen mű, mely francziául a magyarok köztörténetét tudományosan végig tárgyalja s nagy hiányt pótol a franczia irodalomban. Szerző Pest, Debreczen és Bécsben személyesen gyűjté adatait, nyelvünket is beszéli. 9 évi fáradságot fordított művére, az Institut dicsérettel és elismeréssel üdvözölte, le fog fordíttatni németre s bízhatólag magyarra is.

John the Baptist. Irta Regnolds Róbert Henrik hittudor, London, 1874. Keresztelő János teljes életrajza, történelmi és theologiai mű. Franczia és angol részről a mű érdeme kiemeltetik.

Bersier Jenő egyházi beszédei. A franczia ref. egyház egyik legnagyobb hitszónoka Párisban Bersier. 1-ső kötet 8-ik kiadása megjelent, a beszédek czime: Kain szava. Az özvegy nő vagy a mellékgondolat nélküli adomány. Az alázatosok. Kilátás és hit. Engedelmisség. A hívő elszigeteltsége. A végzettség. A magát testvéreinek szentelő keresztyén. A vasárnap. A szellem szerinti ismeret. Krisztus jelenléte. (Páris, ára 3 fr. 60 c.)

Alexandre Vinet histoire de sa vie et de ses ouvrages, irta Rambert E. 3-ik javított kiadás, Páris, 1876. 8-r. 6 fr.

La verité dans la charité, vallási értekezések, irta Arbousse-Bastide. Paris, 1877. Tartalma 9 apologetikai felolvasás, egyiknek tárgya „A szeretet tévedései.“

Ruling ideas in early ages. „Uralkodó eszmék az őskorban és viszonyaik az őszövetségi hithez“ az oxfordi egyetemi hallgatók előtti felolvasások, irta Mozley B. J. hittudor és tanár. London, 1877. 295 l. Izsák áldozata. Az atyák büneiérti látogatás. Sisera halála stb. Mély gondolkodás jellemzi.

Reason and revelation. „Ész és kijelentés, az írási kijelentés tartalma és természetének más igazságalkazatokkal összehasonlító megvizsgálása“, irta Horne Vilmos bölcsészettudor. London, 1877. 360 l. Vallásbölcsészeti tanulmány.

Du respect de la propriété privée en temps de guerre. Irta Laveleye Emil. Brüsszel, 1875. n.Sr. 49 l. Humanitás szempontjából is fontos és alapos tanulmány.

K Ü L F Ö L D.

Németország.

I.

(Modern atyánkfiai Németországban.)

Az elszánt harcos a német protestáns-egylet egyik vándor apostola Klappur ismét kiindult útjára, hogy meghódítsa a világot. — Hol még eddig — e célból — nem volt, Bremen és Verden herczegségeket látogattá meg. Stadében már kíváncsian várt reá néhány ügyvéd és különösen két gymnasiumi tanár, kik — a mint mondják — tanítványaikkal jelentek meg az előadáson. — Ez esemény óta, hatvan tagot számlál itt a protestáns egylet.

Bremerhaveni beszédében az orthodoxokat farizeusoknak gúnyolva — többek közt — a következőket mondja: „a (szent) irás valótlanágait nem hiszszük, nem a személyes ördög lételetét, nem, hogy a mindeneget szerető Istennek vérontás által kelle kiengeszteltetni. — Igen, rettentő dolgot kívánnak tőlünk: hogy higgyük a mi Bálám szamaráról és a nap megállásáról írva van.*) . . . A valódi hitnek csak egy tárgya lehet, az örök kibeszélhetetlen Isten, kiről nekünk a természet a maga pompájában beszél, kinek mi egy része vagyunk a nélkül, hogy egy közbenjáró segíthetne valamit rajtunk. . . . A keresztyén hit titka pedig abban áll, hogy a szeretetet megszemélyesíti stb.“ Ily szellemű és tartalmu volt a „valódi hit és valódi kegyesség“ felett tartott beszéd.

Két nap mulva Geestendorfbán szónokol Klapp ur „a biblia és Isten igéje közötti különbségről.“ Szerinte a biblia a benne található ellenmondások miatt nem hibázhatatlan, nem csalhatatlan. — A biblia Isten igéjét tartalmazza, de nem Isten igéje. „Isten igéje, minden nagy vallásos gondolat, minden beszéd, mely visszhangzik az emberi kebelben; Isten igéjét arról ismerjük meg, hogy ez ige szellemünkhöz szól. Nem Isten igéje az, mely lelkünkben nem talál visszhangra. Ha valaki azt kívánja, hogy értelmünket az irásnak (bibliának) alá rendeljük, ezt feleljük: nem, azt mi nem tehetjük.“

E két előadás czáfolatául a közel vidéken lakó nyolcz lelkész egy nyilatkozatot bocsáta közre, bizonyóságot teendő Klapp ur tanmódjának felületes, tudatlan és könnyelmű volta felől. E nyilatkozatra válaszolt Klapp, csürve csavarva a dolgot, s szorult állapotában annyiszor ismételt üres frázisaival segítve úgy ahogy magán.

De változtassunk tért s tegyük át magunkat — képzeletben, Badenbe! Az első kamarában, a Heidelbergben fenálló egyetem theologiai fakultásáról — illetőleg a számára biztosítandó állami stipendiumokról volt szó. — Egy kis többség meg is szavazta ezt. — Báró v. Gemmingen Dammhof az általa e tárgybán tartott beszédben hangsúlyozza, hogy a theologiai fakultás — bár az állam által tartatik fenn, — úgy tekintendő, mint a tartományi egyház szolgálatára előkészítő intézet, melynek szilárdul határolt hitálláspontot kell elfoglalni s e szerint szerveztetnie. — Ha valaki korunkban — ugymond — arra határozza el magát, hogy theologiat tanuljon, kiváltképen oly theologiai fakultásokat keressen fel, melyek által keresztyéni hitében erősíttetik. Azonban a Heidelbergben uralkodó iránynak semmi vonzereje sincs többé, miután az sajátlag véve nem theologia többé, hanem filozófia a bibliai történeteknek többé vagy kevésbé destruktív bírálatával.

Legérzékenyebben sújtá azonban a theologiai fakultást azon beszéd, melyet a tartomány első lelkésze Dr. Holtzman — ki különben nem ellenségök — tartott. Beszédje tartalmából kiemelendőnek vélem a következőket. „Csak határozott vallásos

*) A moderneknek unalomig ismételt és elesélt vesszőpanipái e tételek. A haladó orthodoxia (mely épen nem ellenmondás, ép úgy mint a liberal conservatív elv nem az, s kik jobban akarják tájékozni magukat a haladó orthodoxia mivolta felől, azoknak ajánljuk Menyhárt János fontos nyilatkozatát Lapunk 1875-ik évi 12. számában, különösen a 107. oldalt) — mily szabad s mégis evangyéliomi álláspontot foglal épen a Bálám rajzában, mely mint az ellentétek összehatása s erkölcsi rajz fogandó szerintem fel, — utasítjuk a gondolkodó olvasót Lapunk 1875-ik év kivált 58 és 59-ik oldalain tárgyalt alapos tételekre, melyeket „Alföldi“ aláév alatt hazánk egyik legalaposabb szak-tudósa, theologia ir.

Szerk.

meggyőződéssel bíró férfiak léphetnek ma a theologiai tudományok tanulmányozásának mezejére. — Ha ilyenek akarnának Lipcse- vagy Halléből átjönni Heidelbergbe, nagy elmelettől csillogó logikával folytatott kritika fogadná itt őket, s bizonyára ez nehezen esnék nekik. — Ha egyetlen oktatóra sem talál az ifju ember, a kihez — vallásos meggyőződését illetve is — bizalommal forduljon, a kitől tanácsot nyerhessen a felől, hogy lelkének hitével a kritika eredményeit miképen hozhassa összhangba: úgy a legnagyobb veszélynek lesz kitétetve szellemi életének fejlődése. A jövődöbeli theologusok szülei között pedig erősen elterjedt vélemény az, hogy Heidelbergben ilyen férfiú nincs. Ezért van, hogy a theologiat tanulók örömeztöbbsen mennek más német egyetemekre. Ez bizonyítja, hogy a hol a vallásos meggyőződés koczkán áll, ott nem segít a pénz sem. — Alaposan csakis akkor taníttathatik Heidelbergben a theologia — mint tudomány — ha a specificus egyházi érdek melegen képviseltetik.“

A theol. fakultás tanárai kétségkivül kissé kényelmetlenül érezték magukat e nyilatkozatok — s különösen Dr. Holtzman beszéde után, s ki is önték panaszukat a „Bad. Landesztg.“ egyik számában e felett. — „Tartományunk első lelkészének ezen nyilatkozatát, — szólának — mely az egész tartomány színe előtt tétetett, alólírott fakultás nem veheti másnak, mint nyilvános bizalmatlansági szavazatnak.“

Az épen most említett lapot különben gyakran kénytelenek igénybe venni e modern tudósok. Ádáz haraggal fordulnak ebben Dr. Mühlhäuser ellen, a ki elég vakmerő a keresztyén sajtó érdekében annyira buzgólkodni. — Nem kiméli gúnyolódo nyelvük az orthodoxokat, kik — a mióta Schenkel „Charakterbild Jesu“ czimű műve napvilágot látott — nem szünek meg mozogni a theol. fakultás ellen. — E mozgolódás eredménye lett — a mint mondják ök — hogy az előkelő körök hangulata tetemesen megváltozott, s hogy Schenkel megkerestetett magánosan a végett, hogy „seminardirektori“ hivatalát tegye le.

„Vajjon mi léssen ebből.“

II.

(A northeimi lelkészválasztás. — Vallástánítás. — Klapp. — Rom. katolikusok. — A „Gartenlaube.“ — Irodalmi értesítő. — Bibliaterjesztő társulat.)

A ki a northeimi papságra vágyik, jó dolgot kíván. Bahnsen Vilmos arolseni segédlelkésznek aligha eszébe nem jutnak e szavak, midön northeimi lelkészszé választott. — Nem oda Buda! Ez az ur már kétszer vádoltatott be az illetékes tartományi konsistorium előtt, hogy Krisztus Istenségét a szószéken kétségbe vonta. A pör javára ütött ugyan ki, mert fölmentetett a vád alól, azonban a hannoveri konsistorium, — a neki adott jogok szerint — párbeszédi vizsgát kívánt tőle, állomása elfoglalása előtt. Bahnsen ur a kultuszminiszterhez apellált. A miniszter azonban visszautasítá kívánságát. A gyanús uri ember erre késznek nyilatkozott a colloquium megtartására, kikötvén, hogy az se examen, se hittörvényszék ne legyen. — A szegény northeimiak mit tehetek ekkor mást, mint hogy: nagyon sajnálják, de hát. . . . le kell mondaniok arról az örömről, hogy Bahnsen urat lelkészökül üdvözölhessék falaik között.

A modernnek meg vannak egy kissé szeppenne. A socialdemocratismus ujabbr rohamos fellépése, s az utóbbi képviselőválasztásoknál kitünt győzelmei. nagyon sarokba szoritották őket. Ugy tetszik, mintha egy kissé félnének, s félelmök közelebb vonná őket az egyházhoz. Bizonyítja ezt azon esodálatos dolog,

hogy a „Hann. Cour.“ — e modern lap — nem rég a felekezeti népiszkolák mellett tört lándsát. A „moral“, — írja a nevezett lap — „mely a népiszkolák növendékeinek felekezeti vallástudomány nélkül czéloztatik taníttatni, csak agyrém“ Luthardt lapja így kiált fel: „adjátok fel a vallás iránt elvadultságot szülő kulturharczot, s forduljatok egész szorgalommal a növekvő nemzedék isteni félelemben neveltetéséhez! a szívek így fegyverezhetők fel a socialdemocratismus csábításai ellen!“

„A modern vallástanítás végcélja — szól egy más ítélet — nem Isten félelme. hanem egyes kitünő férfiak csudálata. — Azonban az emberi nagyságok csudálata végtére is csak öncsudálata. E mellett az ember a dicsőített nagy emberek korlátozottságában s hibáiban, saját gyengeségeinek s hiányainak igazolását találja fel. E nagy emberek háta megett végzett kézmosás foglalta el a keresztyén hit általi megigazulás helyét.“ Ezt a szabadelvű „Rundschau“ mondja.

Klapp, — az ismeretes vándorszónok a protestáns egyesület fáradhatlan bajnoka, Hildesheimban nem rég — nagyszámu gyülekezet előtt beszélt a különbségről, mely az egyház tana és az evangyéliom közt van. A többek közt így nyilatkozott: „Az egyház megszűnt az evangyéliom hazája lenni!“ Olyanforma beszéd ez, — jegyzi meg az „Allg. Ev. Luth. Kirchenztg“, mintha valamelyik egyetemről azt állítanók, hogy „megszűnt a tudomány hazája lenni.“

Míg a protestáns egyházat belső visszavonás tüze emészti, addig a rom. kath. hierarchia serényen működik, s már előre látni véli a jövőt, midőn a protestántizmus széthulló romköveinek nagyobb részét saját vára építésére, terjesztésére használhatja fel, hogy aztán egy akol és egy pásztor legyen, hol egyedül találjon menhelyet az elzüllött nyáj. Ez bizony nagyon szomorú jövő lenne, de ha figyelembe vesszük, hogy csak IX. Pius pápasága alatt, 130 új püspöki szék állíttatott fel, 24 püspökség lett metropolitasággá, 5 metropolitaság ujonnan állíttatott, 3 czimzetes püspökség, 3 apostoli követség, 33 apostoli vicariatus, s 15 apostoli praefectura, mindössze pedig 213 új hely szerveztetett: lehetetlen ama vérmes reményeket alaptalanoknak tartanunk.

Vannak aztán lapok, mint p. o. a „Gartenlaube“, melyek kiméretlenül gúnyolják a legszentebb érzelmeket, nem is gondolva, hogy ezáltal az ultramontanizmusnak tesznek legnagyobb szolgálatot. Luthardt lapja az „Allg. Ev. Luth. Kirchenztg“ nem is késik figyelmeztetni a közönséget: „remélhető, hogy a kik még valami kegyeletet éreznek a szent dolgok iránt, nem késnek hátat fordítani ily lapnak.“

Ily szellemű lap vagy irodalmi mű pedig jelenhet ám meg német nyelven csak évenként is sok; tekintve azon nagy irodalmi tevékenységet, melyet p. o. az 1876-ik év Németországban előtűntet. Talán nem lesz érdektelen a „J. C. Hinrich“ könyvkereskedése által „Übersicht der literarischen Erzeugnisse des deutschen Buchhandels“ czim alatt közlött irodalmi értesítés számadatait az 1876-ik évről, összehasonlítva az 1875-ik év produktumával, olvasóink elé terjeszteni!

A Németországban megjelent irodalmi művek:

	1875-ben	1876-ban:
összesen megjelent:	12516.	13356.
	Ebből:	
Neveléstani:	1328.	1629.
Jogi:	1177.	1329.
Theologiai:	1084.	1146.
Bölcsészeti:	199.	178.

	1875-ben:	1876-ban:
Történelmi:	708.	687.
Földrajzi:	314.	296.
Régi nyelvekről:	355.	392.
Új nyelvekről:	477.	500.
Szépirodalmi:	1061.	1070.

Végül a bibliaterjesztés ügyében kifejtett buzgalom is megérdemli figyelmünket. Németországban ez idő szerint 25 bibliatársulat van, (nem számítva a „Canstein“-féle hallei bibliaintézetet, melynek kizárólagos célja biblianyomás, s nem egyszerűen annak terjesztése is). Ezek között legnagyobb a „berlini porosz főbiblia-társulat“, melynek 162 fióktársulata van. E társulat a porosz tartományokban 1875-ben csaknem 100,000, alapítása 1814 óta pedig, több mint 4 millió bibliát terjesztett el. A 25 bibliatársulat 1875-ben, több mint 186,000, fenállása óta pedig több mint 8 millió bibliát terjesztett el Németországban (Elszász Lothringent is ide számítva). A britt és külföldi bibliaterjesztő társulatok ezenkívül még nagyobb tevékenységet fejtenek ki. Megemlítem még, hogy e század kezdete óta az egész földön elterjesztett bibliák számát 125 millióra lehet becsülni, mely 200 nyelven jelent meg. E bibliák közül 73 milliót a britt, 32 milliót az amerikai, 10 milliót a német társulat terjesztett el.

Sarkad.

Nagy Imre,
ref. s. lelkész.

K Ü L Ö N F E L E.

— **Helyreigazítás.** Lapunk közelebbi számában a 83. lapon a „Némely korszerű kérdések szellőztetése felirattal ellátott cikkbe hibák csúszván be, azok következő módon igazítottak ki. A nevezett 83. lap első hasábján, az első bekezdés elé oda teendő ez a számjegy II. Ugyanazon lap második hasábján az első bekezdéssel behozott cikkkecske, ezen szavak után „így hát az ember hatalmasabb az Istennél“, kiigazítva így lesz: „Mert az ember tehet olyant, a mit a csodák lehetetlenségét állítók szerint az Isten nem tehet; mivel az ember az ő szabad akaratánál fogva bele nyulván a természeti erők gépies munkálkodásának folyamába, ekként hozhat létre oly eseményeket, melyek az ő szabad akarat szerinti beavatkozása nélkül, magok által a természeti erők által nem jönnének létre. Én gyarló ember, szabad akaratom használatában, tehetek csodaszerűt. Én fel tudok lökni egy darab követ, mely előttem a földön hever; és az emelkedik felfelé, míg a lökés ereje tart. Ez csodaszerű esemény. Mert csodának nevezzük az oly eseményt, mely nem a természeti erők által, azok törvényei szerint gépiesen áll elő, hanem egy felsőbb oknak közbejöttével, új erők munkálkodása által. Ugyde a kőnek felfelé emelkedése, a felhozott esetben épen így történik, tudva lévén, hogy a kő a nehézkedés törvénye szerint természetileg lefelé gravitál, s annál fogva a földön heverő kődarabot az én szabad akaratomnak közbejöttével magok a természeti erők nem emelnék felfelé. Hogy csodának nem tartjuk az ilyen eseményt, oka az, hogy nagyon megszoktuk az ilyeneket, s aztán a „csoda“ szót csak az oly események jelzésére használjuk, melyek oly újabb erők közbejöttével jönnek létre, melyeket a természeti erők gépies munkálkodásába benyúló isteni, tehát az emberinél felsőbb, beavatkozásra vihetünk.“

Balogh Ferencz, felelős szerkesztő és kiadó.

Dobreczen, 1877. Nyomatotta város könyvnyomdájában.

➡ Mellékelve Csiky „Skót szabad egyház“ végső ive. ➡